RESSENYES

THROWER, Norman J.W.
Maps and Civilization: Cartography in Culture and Society
Chicago & Londres: The University of Chicago Press, 1996; 326 p.
ISBN 0-226-79971-9. [N'hi ha una segona edició de 1999]

Trad. cast.: *Mapas y civilización: Historia de la cartografía en su contexto cultural y social*
Barcelona: Serbal, 2002 (Col·lecció La Estrella Polar, 36); trad. de Francesc Nadal.
ISBN 84-7628-384-9

Disposem de testimonis fefaents sobre el desenvolupament d'activitats d'observació metòdica del territori, de la seva plasmació gràfica en un suport material i de l'ús social del producte corresponent en la societat prehistòrica. Per tant, fins i tot abans de l'aparició de l'escriptura, tinguda com l'eina d'intercomunicació per excel·lència de la cultura i la civilització. Amb aquesta perspectiva de llarga durada, ni més ni menys, Norman J.W. Thrower vol posar de relleu la indissolubilitat de la història dels mapes amb la de la humanitat sencera, un objectiu molt ambiciós, l'assoliment del qual encara complica més en dirigir expressament el llibre cap a un públic universitari d'especialització molt diversa. Abans de comentar-ne el resultat, podem avançar que se n'ha sortit relativament prou bé. Amb aquesta obra, Thrower ens facilita un assaig, no pas un manual, d'una gran qualitat documental i d'una amenitat expositiva envejable. L'oportunitat i la utilitat de la seva traducció és, doncs, fora de dubte.

La matèria de qualsevol història de la cartografia, amb pretensions de ser completa, té un horitzó temporal de milers d'anys. En canvi, l'horitzó temporal de l'interès per a l'explicació de la trajectòria històrica de la cartografia encara no arriba a recular dos-cents anys. És ben sabut que els estudis cartogràfics no van reeixir, com a línia de recerca continuada, fins al segon terç del segle XIX. Malgrat que ara no sigui el moment de rememorar la historiografia cartogràfica —Thrower mateix ho fa només de resquitllada—, és important de remarcar la modernitat d'aquests estudis. Aquesta obra ha posat una baula sòlida i segura en la cadena d'aportacions en aquest domini del coneixement històric.

L'arrelament de l'obra no s'enfonya només fins a l'horitzó profund de la roca mare de la humanitat i fins al menys distant de l'aparició dels estudis acadèmics contemporanis de la història de la cartografia. Hi hem d'afegir encara l'horitzó més proper: el d'aquelles circumstàncies

coetànies de l'obra que l'hauran influït directament. En aquest context, el lector o la lectora haurà de tenir ben present que la gestació de *Maps and Civilization* cal situar-la a les acaballes de la dècada de 1960. No es tracta, malgrat les aparences, d'una obra redactada els anys noranta tot i que l'autor en va fer una profunda revisió. M'entretindré a valorar aquest darrer horitzó de l'obra, el dels seus antecedents immediats, pels canvis de perspectiva que aportava.

En preparar la primera versió d'aquest llibre, la qual va aparèixer l'any 1972 amb el títol de *Maps and Man: An Examination of Cartography in Relation to Culture and Civilization* (Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall), el professor Thrower assimilava els principals canvis epistemològics que s'havien donat en el camp de les ciències socials i humanes de feia poc i els transposava en el domini de l'estudi dels mapes. Així, i en primer lloc, es desmarcava decididament del model d'història de la cartografia que posava les llistes de dates, de títols d'obres i de semblances biogràfiques d'autors i d'editors al capdamunt de la producció científica de la disciplina. No pretenen pas blasmar amb això la copiosa producció cartobibliogràfica[1] que havia caracteritzat fins aleshores l'estudi històric dels mapes. En tot cas, calia resituar-les. Donar-los el lloc just d'auxiliars de primer ordre.

Com a cartògraf experimentat, i com a docent de la cartografia i de la teledetecció en diversos departaments de geografia, Thrower sabia prou bé que amb aquells materials antecedents seria ben difícil d'estimular la recerca cartogràfica. És per això que s'endinsa en una visió més general. No pensem pas en una «història total» vertebrada entorn d'interpretacions de la societat. L'autor és molt prudent: n'hi ha ben poques d'interpretacions. Entenem-nos: el text sobreïx en contextualització de mapes en relació amb els mètodes i les tècniques d'observació de la Terra, de dibuix i de reproducció. Per a Thrower, l'evolució general de la «Cultura» i de la «Civilització» es redueixen, al més sovint, a la història de la tècnica en particular [2]. Malgrat aquesta limitació de fons, la qual traeix el sentit més ampli que podríem esperar de l'enunciat del títol, l'assaig resulta ser molt més estimulant si ho comparem amb l'aridesa dels textos antecedents[3].

El segon canvi de perspectiva que aportava l'obra de Thrower era el reconeixement de l'expressió cartogràfica com un estri per a la comunicació humana. Els mapes no havien de contemplar-se com a simples analogies del territori, sinó

1. Un gènere normativitzat d'ençà de l'obra de Herbert FORDHAM: *Maps: their history, characteristics, uses...* Cambridge: 1927.
2. La relació entre mapa i societat va ser el tema central de les dissertacions de David Woodward, Catherine Delano-Smith i Cordell D.K. Yee a l'Onzè Curs sobre Història de la Cartografia, organitzat per l'Institut Cartogràfic de Catalunya (Barcelona) el febrer de 2000. Vegeu AA.DD.: *Plantejaments i objectius d'una història universal de la cartografia*. Barcelona: ICC, 2001.
3. Els textos generals d'història de la cartografia disponibles fins ara en llengua hispànica, llevat del portuguès, i aprofitables per a la docència, eren els de Konrad KRETSCHMER (1914): *Historia de la geografía*. Barcelona: Labor, 1926, i Gerald R. CRONE (1953): *Historia de los mapas*. México: Fondo de Cultura Económica, 1956 (reimp., Madrid: FCE, 2000; sobre la cinquena ed. en anglès, 1978). Els estudiants de l'assignatura 21690 Història de la Cartografia, de la llicenciatura de Geografia de la Universitat Autònoma de Barcelona, han disposat, des de 1997 en endavant, de la traducció catalana il·lustrada de les conferències dictades per la professora Eila Campbell sobre *Introducció a la Història de la Cartografia* dintre del Primer Curs sobre Història de la Cartografia, organitzat per l'Institut Cartogràfic de Catalunya (Barcelona) el febrer de 1990.

també com el punt de partida per interpretar-lo i intervenir-hi. Una visió, doncs, que s'aparta de les més tradicionals, tan ben retratades més o menys en aquelles dates del tombant dels anys seixanta als setanta, per Pierre Vilar, partisà aquest sí de la història global, en definir els mapes com a «tautologies de l'evident»[4]. És cert que ni en l'edició de 1972, ni en la de 1996, no apareix citat per cap banda el cartògraf francès Jacques Bertin, el millor exponent de la consideració del mapa com un llenguatge. No hi fa res. Penso que hi ha un altre indicador que avala aquest posicionament: el manual de Thrower abasta per primera vegada la història de la cartografia fins als nostres dies. Gairebé la meitat de l'obra és dedicada a la producció cartogràfica dels segles XIX i XX, la qual cosa palesa com els mapes contemporanis s'alliberen dels elements retòrics que exhibien fins al set-cents i esdevenen una eina de treball quotidiana.

Encara ens cal destacar un tercer punt d'inflexió provocat per l'obra de Thrower en l'horitzó proper d'arrelament. Em refereixo a l'esforç per recollir la producció cartogràfica d'altres societats distintes de les de tradició cultural europea. En són testimoni els capítols segon i tercer dedicats, respectivament, a la producció cartogràfica dels mapes antics de l'Extrem Orient i de l'Àsia meridional i de la cartografia europea i islàmica a l'edat mitjana, que són d'una gran novetat per a l'època en què van ser concebuts. Així mateix, el tractament en paral·lel de la cartografia del món islàmic amb els *mappaemundi* i cartes portolanes de la medievalitat europea no era pas gens habitual. L'universalisme que manifesta l'obra de Thrower permet dispensar-li l'acusació de reduccionisme tècnic suggerit més amunt. Anys a venir, aquesta obertura vers altres tradicions culturals esclataria en el volum segon de *The History of Cartography*[5], una de les millors obres de geografia i de cartografia de tots els temps, i en la qual Thrower també col·labora activament.

Explicat tot això sobre els antecedents immediats de l'obra de Thrower, ben poca cosa resta per dir. Podria semblar que m'he entestat a presentar-la com la polleguera de l'evolució epistemològica de la història de la cartografia del segle XX. Us ho pot haver semblat, però no és pas així. Més aviat cal considerar-la com un rebló més de la frontissa de la dècada de 1960, la qual també s'aguanta amb altres aportacions tan destacades com les d'Imhof, Dainville i Skelton, per citar-ne només les més evidents d'entre les immediatament anteriors a Thrower. Va saber donar forma a temps al conjunt d'idees formulades poc abans sobre el canvi de perspectiva d'objectius en història de la cartografia. En aquest context, caldria estudiar amb més cura, la qual cosa ara no podem fer, la influència que va rebre dels autors citats, i en especial de Peter Skelton[6], director durant molt anys de la secció de mapes del British Museum.

Els editors barcelonins de la traducció, tan amatents a recordar, posem per cas,

4. Citat per J. Gómez Mendoza a l'entrevista recollida en GARCIA, M.D.; NOGUÉ, J.; ALBET, A.: *La práctica de la geografía en España (1940-1990): Innovación metodológica y trayectorias individuales en la geografía académica española*. Vilassar de Mar: Oikos-tau, 1992.
5. HARLEY, J.B.; WOODWARD, D. (a cura de): *The History of Cartography.* Chicago: The University of Chicago Press, 1987 i s.
6. Nogensmenys, el cop de colze al disc ratllat de les cartobibliografies el va donar en *Maps: A Historical Survey of their Study and Collecting* (Chicago: The University of Chicago Press, 1972), transcripció de quatre conferències impartides per Skelton a la Newberry Library de Chicago l'any 1966. Els estudiants de l'assignatura 21690 Història de la Cartografia de la llicenciatura de Geografia de la Universitat Autònoma de Barcelona, han disposat de la traducció catalana d'aquestes conferències a partir del curs 1998-1999.

que l'Editorial Milenio publica a la ciutat de «Lérida», no han fet res per normalitzar la presentació de l'aparat crític en Thrower (1996). Així, ens hauria agradat trobar-hi d'una vegada la llista de referències bibliogràfiques. Les referències de les obres utilitzades per justificar l'origen de la informació del llibre resten subsumides en el text d'unes notes tan oportunes com extenses. És una presentació assumible quan les notes ocupen poc espai com ara, per exemple, les que clouen aquesta ressenya. Però en aquest cas, per trobar un autor o detectar possibles biaixos documentals, tan interessants per saber quin peu calça l'autor, cal resseguir totes les notes, atès que a l'índex onomàstic només hi trobareu els noms de les persones citades en el text principal.

Aquesta mancança contrasta amb la presentació canònica de l'afegit titulat «Introducción bibliográfica a la historia de la cartografía española», perfectament indexat per autors. No cal dir que aquest apèndix, confegit a consciència pel mateix traductor de l'obra i especialista prou reconegut en la matèria, serà d'una gran utilitat per a qui desitgi aprofundir el tema. És una llista amb uns criteris de selecció que s'endevinen molt generosos: seria treballós afegir-hi altres títols significatius malgrat la qualificació d'introductòria. Per acabar, cal recordar que aquesta edició hispanoamericana ha estat subvencionada per la Dirección General del Libro, Archivos y Bibliotecas del Ministerio de Educación, Cultura y Deporte (Madrid).

Pau Alegre
Universitat Autònoma de Barcelona
Departament de Geografia
pau.alegre@uab.es

CARDELÚS, Jordi; PASCUAL DE SANS, Àngels; SOLANA SOLANA, Miguel
Migracions, activitat econòmica i poblament a Espanya
Bellaterra: Servei de Publicacions, Universitat Autònoma de Barcelona, 1999, 131 p., Col·lecció Ciència i Tècnica, 15

Les migracions a Espanya han esdevingut una de les temàtiques de recerca en ciències socials que ha crescut durant els darrers anys, mentre als mitjans de comunicació de massa les migracions han esdevingut notícia habitual i als llocs de socialització són un tema de conversa recorrent entre gent diversa. Malauradament, en aquests anys, el rigor en l'anàlisi i a defensar criteris propis més enllà de modes interessades no han estat característiques dominants a cap dels tres àmbits esmentats. Ara bé, encara és possible trobar llibres com el signat per Jordi Cardelús, Àngels Pascual de Sans i Miguel Solana Solana, que, en el marc de les ciències socials, i més concretament de la geografia, marca una línia pròpia de recerca sobre les migracions que trenca alguns tòpics. Potser algun dia recerques com aquesta tindran difusió i podran ser comentades per un ampli ventall de gent. Mentrestant, aquesta ressenya pretén ser una petita contribució per donar a conèixer aquesta obra sobre les migracions ocorregudes a Espanya durant el segle XX. Concretament, aquest llibre se centra en les migracions interiors, l'activitat econòmica i el poblament entre 1900 i 1995, parant especial atenció a les dècades dels anys seixanta, setanta i vuitanta, període que marca un canvi dràstic en la història espanyola, tant a nivell demogràfic com econòmic i territorial (i que es pot estudiar millor, atès que es disposa de més dades).

L'obra està estructurada en una introducció, quatre capítols i unes consideracions finals, i es caracteritza per l'ampli i acurat desplegament informatiu i gràfic: al llarg de tots els capítols hi ha diverses taules estadístiques acompanyades de mapes